

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ ՆԻՒԹՈՑ

Մոլտավիա և վալաքիա, Ռուսիոյ գրաւած երկիրները . Երէս . 81 : Գաղղիայի մէջ գրքածախ քարոզիչ մը . Եր . 85 : Հոովմէականի մը Մտուածաշունչ կարգալը . Եր . 86 : Պիրմանի վրայ տեղեկութիւններ . Եր . 87 : Հարստութեան մէջ ապահովութիւն . Եր . 89 : Բաղդատութիւն Մտուածաշունչ եղած ու չեղած տեղերու . Եր . 90 : Ընհաւատութեան յիմարութիւնը . Եր . 90 : Սեռնիլ զուարճալի է . Եր . 91 : Հաղուագիւտ դէպք մը . Եր . 92 : Բուն . Եր . 93 : Երկու մեծ պարզեւ . Եր . 93 : Երիտասարդական հասակին մէջ եղած տպաւորութիւններուն հաստատուն մնալը . Եր . 94 : Բերստոնէսութիւն և փիլիսոփայութիւն . Եր . 94 : Ղշմարիտ երկպառակութիւն . Եր . 95 : Համբերութիւն . Եր . 95 : Սեղք և նեղութիւն . Եր . 95 : Յուցակ աշխարհիս մէջ լինցած երկաթի ճամբաներու . Եր . 95 : Եղէկ կանոն մը . Եր . 95 : Ենտղք և զաւկըներ . Եր . 96 : Յանկ նորատիպ գրոց . Եր . 96 :

ՄՈՒՏԱՎԻՒՄ ԵՒ ՎԱԼԱՎԻՒՄ

ԹՈՒՍԻՈՅ ԳՐԱԿԱՑ ԵՐԿԻՐՆԵՐԸ

(Հարոյնակոյնիւն և վերջ :)

Բայց Մոլտո — վալաքիացիք յիշեալ խաղաղութիւնը երկար ժամանակ չվայելցին : Տասն և չորսերորդ դարուն վերջերը, Սուլթան Պայազետ Առաջին՝ փոքր Ասիա և Յունաստան ըրած յաղթութիւններովը պայծառացած ըլլալով, հրաման ըրաւ իր Սիւլէյման զօրապետին՝ որ Դանուբը անցնի բանակով մը, և իրեն գալուն սպասէ . ուրովհետեւ ինքը միտք ունէր անձամբ աս արշաւանքին մէկ տեղ գտնուելու՝ փրութ գետին եզերքը : Ասիկա եղաւ . Դանուբը անցան զօրքը, և փրութ գետին եզերքը բանակեցան : Սուլթան Պայազետ՝ ինքն ալ եկաւ, բայց անանկ ժամանակ մը՝ որ միայն կրցաւ իր ներկայ գտնուելովը, զօրքը խապաւ ջնջուելէն ազատել : Ստեփան՝ Մոլտավիայի Պանը, որ Սեփ մականունաւ եալ էր, սաստիկ բարկանալով Տաճիկ ներուն բուն իր Տէրութեանը վրայ արշաւելու համարձակեցնուն՝ շուտով մը ժողովեց իր զօրքը և զարնուեցաւ ասոնց հետ, և առջի եռանդուն յարձակմանը անոնք ցրուեց : Պայազետ սպասեց մինչև որ Ասիայէն իր հրաման խրկած պահեստի նոր զօրքը հա-

սան, և Դանուբէն անցան նաւակներէ շինուած կամուրջով : Աս զօրազը երկրին աւան կողմը կրակ և սպանում կը տեսնուէր, մինչև որ Սերէթ գետը հասան զօրքը : Աս գետին աջակողմը՝ Ստեփանը պատրաստ կեցեր էր պատերազմելու իրեն հետ մէկ տեղ . իր զօրքերը առոյգ և քաջ էին . առջի յաղթութիւննին՝ իրենց քաջասրտութեանը վրայ ունեցած վստահութիւննին աւելցուցեր էր . ամէն մէկ զօրքը՝ մէկ մէկ զօրապետ ըլլալու չափ յարմար կ'զգար ինքզինքը, և ամէն մէկ զօրապետ մէկ մէկ դիւցազուն : Պատերազմը սկսեց . երկու կողմանէ ալ կռիւը անանկ սոսկալի կերպով մղուեցաւ, որուն նմանը պատմութեան մէջ խիստ քիչ կը հանդիպի : Վերջապէս Ստեփանը յաղթուեցաւ, և զօրքը ցրուեցան : Ինքը պատերազմին դաշտը ճըգելու պարտաւորելով, բոլոր գիշերը քալեց դէպ'ի նէմեփիզ ըստած ամուր քաղաքը՝ ուր որ իր ընտանիքը թողեր էր : Լռտուան դէմ քաղաքին դուռը հասաւ, և իր քովը եղած գումէշե եղջիւրը առնելով՝ որ ոսկիով պատած էր և միշտ հետը կը տանէր, զարդարուն գօտիին վրայ անցուցած ըլլալով, բարձր ձայնով մը չալեց : Աս ձայնը առնելուն իր ծերունի մայրը՝ որ աս նշանը կը ճանչնար, շուտով գնաց պատնէշին վրայ ելաւ որ աղէկ մը տեսնայ

իր զաւակը, և շնորհաւորէ անոր յաղթա-
կան զաւրաստը . բայց երբ որ տեսաւ թէ
վրան գլուխը արիւնթաթախ և փոշիով
ծածկուած էր, գլխուն փետուրները ի-
րար խառնուած և իր ղէնքերը վար դար-
ձած, Կինը ասոր ինչ ըլլալը գուշակե-
լով՝ պահապաններուն հրաման ըրաւ որ
դուռը վերէն վար իջեցնեն, ու քաղաքին
դռնէն ներս մտնելու շարժական կամուրջը
վեր առնեն: Ետքը յաղթեալին դառնա-
լով, «Գուն ես ան» ըսաւ իրեն, «որ աս
վիճակին մէջ կը տեսնամ, իմ զաւակս»
միշտ յաղթող քաջ մը, միշտ դափնի պսա-
կով պայծառացած, այսօր յաղթուած ու
ամթով ծածկուած: Փախիր անարժան,
փախիր իմ առջևէս . և թէ որ նորէն
փախաքիս իմ երեսս տեսնելու, անիկա
միայն թշնամեացող աւարովը զարձած ա-
տենդ կրնայ ըլլալ: Գարձիր նորէն պատե-
րազմի . ես աւելի կ'ուզեմ որ դուն պար-
տաւորութիւնդ կատարած տեղդ իշնաս
մեռնիս, քան թէ մեր պատիւը ջնջելով
ազատած կեանքդ՝ նախատինքով անցը-
նես»:

Եւ խօսքերը կայծակի զօրութեան
մը պէս սատիկ ազդեցին իր սիրտին:
Վհատեալ Ստեփանը աս հրամանին հնա-
զանդեցաւ, իր զօրքին մնացորդը ժողվեց,
և նորէն անոնց յուսալից և սիրտ տուող
խօսքեր ընելով, անակնկալ ատեն մը
Սիւլէյման զօրավարին վրայ քալեց՝ որ
ետ փախչողներուն ետևէն ինկած էր, և
զանիկս յաղթեց 30,000 հոգի ալ անոնց-
մէ կորսնցնելով: Իր յաղթութիւնը շարու-
նակելով Ստեփան՝ շուտով Պուրքէշի պա-
րիսպին տակը հասաւ, ուր որ Պայաղիտ
ինքը կը կենար . և թէ որ ձախորդ վեհանձ-
նութիւն մը ըրած չըլլար, կրնար գերի
բռնել: Սակայն ինքը միայն նեղը ձգեց
որ Գանուբէն անդին քաշուի . բայց և
այնպէս Տաճկները յոգնել չէին գիտեր:
Պատեհութիւն մը գտնելուն պէս Գանու-
բը կ'անցնէին, և ալ հիմա Ստեփանին
բազուկը հոն չէր որ աւերակ եղած գա-
ւառները պաշտպանէ . և յիշուն տարիէն
ետեւ՝ աս բոլոր երկիրը Մուհամմէտ Բ իր
իշխանութեանը տակը առաւ, և որն որ իր
յաղթութիւնը վերջացուց հոն ամուր բերդ

մը ընելով, որպէս զի ասոր վախովը ա-
պրտամբութիւն ընելու յոյսերնին կտրի:

Եւ երկիրը 480 մղոն երկայնութիւն և
300 մղոն լայնութիւն ունի: Եսոր սահ-
մաններն են Պեսարապիս, Փոտոլիս,
Կարպաթեան լեռներն ու Գանուբ գետը:
Երկրի մեծ 44 և 48 աստիճաններուն
մէջ տեղը իշնալով, ըստ մեծի մասին հա-
ճելի կլիմայ մը ունի: Չմեռը կ'սկսի մէկ
դառն ժամնաշունչ հովով մը՝ որ եղեամ,
ձիւն և սառ կը պատճառէ, բայց բարե-
բաղդութեամբ շատ քիչ կը տեսնէ: Եսիկ
ետեւ կը յաջորդէ Գարնան եղանակը, որ
Մարտին կ'սկսի . և աս մէկ եղանակէն
միւսը անցնելուն փոփոխութիւնը այնքան
շուտ է, որ զարմանալի արդիւնքներ երե-
ւան կը հանէ: Բոյսերը՝ մինչև անգամ
ամենէն հասարակներն ալ, հոգէն դուրս
կ'ելլեն սունկի (ճանճար) նման . բոլոր
բուսականները կ'զգան աս փոփոխութեան
զօրութիւնը: Իրեք չորս օրուան մէջ
ծառները տերեւներով կը զարդարուին,
ու ծաղկանց պտկունքը դուրս կը ցցուին
և ծաղիկները կը բացուին: Բնութեան
մէջ եղած ամէն բաները իրենց առջի
թմրած վիճակը կը ձգեն, և ոգի առնելու
ու զուարճութիւն վայելելու համար կ'ար-
թընան: Եւսուր՝ և մասնաւորապէս Յու-
նիս, Յուլիս, Օգոստոս և Սեպտեմբեր
ամիսները՝ օդը խիստ տաք կ'ըլլայ . արեւ
կէս օրէն ետեւ անանկ մէկ զօրութիւն մը
կ'ստանայ, որ իր ճառագայթներուն զէմն
եւրդին շատ վտանգ կը պատճառէ, և
մթնոլորտն ալ հոցի պէս ջերմ կ'ըլլայ:
Գիշերները՝ հաճելի զովութիւն մը կ'ըլ-
լայ, և ամէն բանի զմայլեցնող թար-
մութիւն մը . ուստի անոնք որ ցորեկը չեն
համարձակիր դուրսը պտրտելու, աս մի-
ջոցին դուրսը շրջագայելու կ'ելլեն՝ իրիկ-
ուան փշած անուշիկ հովը ծծելու: Փո-
թորիկները՝ որ աս սատիկ տաքութեան
ժամանակները շատ կը պատահին, երեւ-
կայել հնար եղած ամենէն վսեմ տեսա-
բանը կ'ընծայեն . բայց երբ որ աշունը
գայ, կրնայ ըսուիլ որ զարնան ատենէն
աւելի հարուստ եղանակ մը կը վայելեն .
ու թէ և անձրևներ ու սև տիգմ և մէկ
ալ ըլլան, սակայն աս զուարճալի ամիս

ներուն գովեստին արձագանքը ամէն տեղ կը լսուին :

Երկար տտեն կրնար պարծենալ Մոլտո—Վալաքիան՝ քանի մը միլիոն բազմամարդութիւն ունենալուն վրայ, և իր զօրքը հարկը հազար հոգիէ կը բաղկանար . բայց քիչ քիչ բարբարոսաց վաճառուիլը, դաշնակիցներուն ետ քաշուիլը, և սահմաններուն հետզհետէ փոփոխուիլը, աս թիւը շատ պակսեցուց : Ոմանք աս իշխալուն պատճառը՝ ժանտախտի ու ջերմի և գաւառական ախտերու կու տան, և կը հաստատեն թէ ասոնք երկիրը շատ փնսած են : Բայց ասիկա բոլորովին ճշմարիտ չէ : Երկու իշխանութիւններուն երկրին ողբ մաքուր է, և երկիրքն ալ բաց ու անամպ : Ի եռներուն մէջերը ընակողներու մէջ ախտ մը կայ՝ որ կը կարծեն թէ ջուրերուն պղտորած ըլլալէն յառաջ կու գայ . մեծ ու կակուղ ուռեցք մը կ'ելլէ վիզին վրայ, կաղնիի ծառին արմատէն վեր՝ բունին վրայ դուրս ցցուած պինդ ու ռին պէս . բայց աս ախտն ալ իր դեղը ունի՝ որ ան գաւառին մէջ գտնուած խոտ մըն է, և ասոր յարմար կերպով գործածութիւնը անվրէպ և յատուկ դեղ մըն է : Բայց յայտնի է որ աս ախտը միայն Մոլտո—Վալաքիացիներուն մասնաւոր չէ . այլ գրեթէ բոլոր լեռնային գաւառները ընակողներուն մէջ առ հասարակ կը գտնուի : Քրիստոս ըստած տեսակ մը տրիւմարութեան կամ ապշութեան ախտը՝ որ Վալաքիայի մէջ կը գտնուի, և Վիլիսիայի մէջ ալ պարանոցի ուռեցք ունեցողները կ'երեւայ թէ ասոր նման ախտէ կը տանջուին :

Ըստեց իշխալուն աւելի հաւանական պատճառը ակն յանդիման կը տեսնանք հիմա : Ռուսիոյ և Տաճկաստանի մէջ ծագած պատերազմը՝ կամ թէ աւելի ճիշդ ըսելով՝ Ռուսիոյ աս իշխանութեան երկիրները գրաւելները՝ համոզեց լուծում մը կրնայ տալ վերոգրեալ խնդիրին :

Վալաքիայիք Յունական եկեղեցւոյն մաշտոյին համաձայն կը կատարեն իրենց կրօնական արարողութիւններն ու ծէսերը, և ընդհանրապէս ջերմեռանդ են . իրենց Եկեղեցին Նիկիական հանգանակը կ'ընդունի :

Նի : Տօն օրերը Վալաքիացիները դուռը կը գոցէ ու կրօնական արարողութիւնները կատարելու կու տայ . ինքզինքը, որ շատ անգամ ճգնական հրահանգի պէս բան մը կը դառնայ : Եւ աս անպաշտ է ինքը . տունէն դուրս ելլելուն, եկեղեցիի առջևէն անցնելուն՝ թէ ոտքով և թէ ձիով ըլլայ, անձանթ մէկու մը հանդիպի եթէ միևնուր ըլլայ հոգ չէ, իրեք անգամ խաչակնքելու է ինքզինքը, սովորաբար աս խօսքը գործածելով . «Տէր ողորմէս» : Եւ կողմանէ, և ինչոք ալ իրեն սուրբերուն կը վերաբերի, բնաւ մէկ բան մը չկրնար իր մոլեռանգութիւնը զսպել : Ասոր ազդեցութեանը ներքեւ մինչև անգամ ծունկ չոգած աղօթքի ալ կայնած ըլլայ, աւազակ մը իր դրացիէն գողնալիքը զանց չընէր և խղճմտանք ալ չընէր ու բան մըն ալ չգտար . ասանկ ալ մարդ մը կ'սպաննէ : Աստուածային ողորմութիւնը օգնութիւն հայցելով, և աս բանով իր յանցանքը մեղմացընելով իր խիղճը կը հանդարտեցնէ, որ իրեն զոհ ըլլած անձը՝ անկէ աւելի աղէկ ատեն մը չէր կրնար մեռնիլ : Գնդապետ մը՝ երեւել աւազակ մը տեսնելով որ իր տեղակալը՝ որ խել մը զօրքերու հետ տուն մը մտած էր յափըշտակելու, և թէ որ հարկաւոր է մէջիններն ալ սպաննելու համար, և հոն կոոր մը կարագ գտեր կը լցուրուտէր՝ անանկ ապտակ մը զարկաւ իրեն որ մարդուն կը զակին ոսկորը տեղէն ելաւ, այսպէս կանչելով ինքզինքը արդարացընելու կերպով մը . «Չէս գիտեր արդեօք որ այսօր Ուրբաթ է . Աստուծոյ երկիւղը աչքիդ առջևը չունիս» :

Բոլոր Վալաքիացիները՝ ինչպէս որ դիւրաւ կը հասկցուի, շատ զիւրահաւատ են : Երիկ մարդիկն ու կնիկները՝ առ աջօք երևոյթներու, բարի և չար այսերու (ճիւնն), ծածուկ տեսիլքներու և յայտնութիւններու, և խաբեբայից շաղակրատութիւններու կը հաւատան ու կը վախնան, և իրենց վախուն և հաւատքնուն մէջ կը մնան՝ առանց ջանք կամ կամք ընելու իրենց հոգիները ասանկ անսովոր գերութենէն ազատելու :

Սակայն Մոլտո—Վալաքիացիներն աղէկ

յատկութիւններ ալ ունի . խեղացի է , աշխոյժ հոգի մը ունի , յանկուցիչ՝ վառ-վառն և երեակայութեամբ լեցուն է խօսքերնին , և ղիւրաթեք բնաւորութիւնն ալ քիչ մը հասարակ է . շատ նախանձաւորութեամբ կ'աշխատի , երբոր պատեհութիւնն ու առիթը զինքը զրգուեն . աս զրուցուածները քիչ հարստահարեալ մասին համար հասկընալու է :

Հարսանեաց արարողութիւնը շատ թեթեւ սեպուած բան մըն է Մոլտո — Վալաքիայի մէջ : Մարդիկը շատ անգամ առանց քաղաքական դաշնադրութեան մը կը կարգուին՝ Քահանային օրհնութիւնը բաւական սեպելով : Միջին դասու մարդոց մէջը՝ չորս վկայի , ծնողաց կամ բարեկամաց ստորագրութիւնը բաւական է . ազնուականներուն մէջ ուրիշ սովորութիւն մըն ալ կը տիրէ . անոնց կարգուելու ատենը՝ Մետրապօլիտին ու Հոսպոտարին կամ կառավարիչին ստորագրութիւնը խնդրել հարկ է . բայց ոսիկոս միայն երեւելի մէկն ըլլալու նշան մը կը համարուի , և միշտ կրնայ պահանջուիլ , աս արտօնութիւնը ունեցող դասուն առանձնաշնորհութեան մը պէս սեպուած ըլլալով : Ուստի բընաւ ալ աս խնդիրնին չմերժուիր :

Երբոր հարսանեաց արարողութիւնը կը կատարուի եկեղեցւոյ մը մէջ՝ խիստ սգալից հանդէս մը կը միանայ ասոր հետ : Հարսը՝ թէ դեռ ծաղկահաս մէկն ըլլայ և թէ տարիքն անցած , թանձր քողով մը ծածկուած կ'ըլլայ՝ որ կամ մետաքսէ և կամ բամպակէ շինուած է , և ոսկիով կամ արծաթով բանած՝ իր աստիճանին համեմատ . գլխուն վրայ փունջ մը սև փետուրներ կայ . իր հագուստը , հին Վեստեան կոյսերուն նման՝ տեսակ մը ծիրանեգոյն երկայն հագուստ է , և հարսանեաց արարողութիւնը կատարուելէն քանուչորս փամ առաջ՝ ինքը ասանկ ծածկուած կը մնայ :

Արարողութիւնը կատարուելու առտուն՝ չորս հատ հարսի քոյր , իր սիրական բարեկամներէն կու գան , ու երկուքը թեւերէն բռնած և երկուքն ալ գօտիէն՝ խորին լուութեամբ մը եկեղեցի կը տանին , և հոն դռանը սեամը անցնելուն պէս փե-

տան կը ղիմաւորէ զինքը : Ան ատենը հարսը աղքատներուն ողորմութիւն կու տայ և կը ծուր որ դրանը սեմոցը քարը համբուրէ : Երբոր աս կ'ըլլայ , երկուքը յառաջ կ'երթան ծանր ծանր դէպ'ի սեղանը՝ աչքերնին գետինը տնկած և ձեռք ձեռքի տուած : Երբոր կրօնական արարողութիւնը կը կատարի , որն որ երկար չքեր , տուն կը դառնան . և հասարակ ժողովրդոց մէջ ասկէ ետեւ ուրախական խնձոյքներու , պար քաշելու , և խաղ կանգելու միջոց մը կ'ըլլայ : Այսու ամենայնիւ ազնուականներուն մէջ շատ անգամ կը պատահի որ՝ փեսան ան տեսակ քաշուիլ մը կը պահէ , որ կէս քաղաքականացեալ ազգաց մէջ՝ խաբուելով մը մեծանձնութիւն կը կարծուի . և իր տունը դարձածին պէս բազմոցին («էֆէ») վրայ կը նետուի , ու իր ծխափայտը (էֆէ-էֆէ-էֆէ-էֆէ) կը մտէ :

Մոլտո—Վալաքիայիք՝ երբոր հարստութիւն ունին , որ քիչերուն մէջ ամիոփուած է , ոչ այնչափ իրենց կերակրեղէններուն ընտրութիւն կ'ընեն , որչափ որ սեղանին հանդերձանացը : Խիստ շատ հիւրասէր են . և իրենց բարեկամաց համար շատ անձնուրացութեան օրինակներ կու տան , և իրենց յօժար կամօքը խօսք տուած բաներնէն բնաւ չեն դառնար :

Պօպարնիլլ կամ ազնուականները՝ բոլոր երկրին տէրերն են . ուստի հասարակ մէկու մը՝ երեւելի բանի մը ձեռք զարնելու ջանքը պարսպ և անօգուտ է : Գիւղացին վաղուան համար ամենեւին հոգ չընէր . քանզի իր ձեռացը աշխատութիւնը , անոնց հարստութեան համար է՝ որոնք իրաւունք մը չունին անիկա վայելելու . օրուան ապրելիքովը կ'անցընէ իր կեանքը , և իր խեղճութիւնը ասանկով մշտնջենաւոր բան մըն է :

Ուրիշ դաս մըն ալ կայ՝ որոնց Ծական կ'ըսուի , և ասոնք երկրին էրօ գերիններն են : Ասոնց թիւը 150,000 ի կը հասնի . ասոնցմէ մէկ երրորդը Տէրութեանն է , և մնացածները վանքերուն ու ազնուականներուն կը ծառայեն :

ԳԱՂԱՏԻ ՄԷՋ ԳՐԲԱՍԻ ԲԱՐՈՋԻՉ ՄԸ

Պարոն Ռ. Լստուածաշունչ մը ծախու առեր ու ստակը նոր վճարեր էր գրքածախի մը, ու գրքին մէջի պարունակութեանը աչքէ անցնելու վրայ էր՝ որ ատեն նոր լեիկ (Сочин.) ձևով հագուած, ու զուարթ և առողջ դէմքով երիտասարդ մը ներս մտաւ՝ որ մէկ պոնդոկի մը մէջ իրեն հետ մէկ տեղ կը բնակէր :

«Ինչ կ'ընես Պարոն Ռ.» ըսելով բազկաթուռի մը վրայ նստաւ . «Լստումնարանին մէջ կորսնցուցած ժամանակիդ տեղը լեցընել կը յուսաս : Ուսումնական ըլլալու փափաք ունիս» :

«Լմենիկն», ըսաւ պարոն Ռ. «բայց գիտէ՞ք արդեօք Պարոն Լ. որ ես 65 տարուանս մէջն եմ . բուն իսկ ժամանակն է իմ փրկութեանս վրայօք խորհելու . ու աս պատճառաւ , Լստուածաշունչ մը հիմա նոր ծախու առի» :

«Ո՛հ Լստուածաշունչը» . ըսաւ երիտասարդը բարձր ձայնով . «անոր մէջ շատ ազնիւ բաներ ըլլալը կը խոստովանիմ, բայց» իր սիրական մօրուքը շօյելով աս ալ յաւելցուց թէ՛ «կը ցաւիմ որ այնքան անտեղի բաներ ալ կը պարունակէ» :

Իրքածախը՝ քաղաքավարական , բայց միանգամայն աղքատ ձայնով մը խօսքը ընդմիջելով՝ ըսաւ . «Պարոն, Լստուածաշունչը Լստուծոյ սորվեցուցած խօսքը ըլլալով՝ անոր մէջ անտեղութիւններ կայ ըսելը հայհոյութիւն է :

«Ո՛հ» ըսաւ երիտասարդը քմծիծաղ ըլլալով , «ատ Լստուծոյ սորվեցուցածն է ըսածիդ՝ ժամանակիս լուսաւորեալ մարդիկը չեն հաւատար . ու ատիկա անանկ բան մըն է որ՝ ապացուցանելը շատ դժուար ըլլալը հասկցուած է» :

«Ատիկա կրնայ ըսածիդ պէս ըլլալ, բայց արեւին տաքցընելը՝ ջուրին թրջելը՝ և կրակին այրելը ապացուցանելն աւելի դժուար բան մը չէ . ասոնց աւելն ինքնին յայտնի են ան մարդուն՝ որ արեւուն ճառագայթները զգացած, կամ ջուրը ինկած է, կամ բանի մը այրիլը տեսած է . բայց ասոնք կարծեմ թէ անկարելի է անանկ մէկու մը հասկցընել որն որ կ'ուզէ իրօք

եղածը տեսականէն հասկընալ, ու ինքը անձամբ փորձը ընելը կը մերժէ» : Երիտասարդը՝ զարմանալով ապշած մնաց , տեսնելով անանկ մէկ մարդ մը՝ որ թէ և երեւոյթքէն կը ցուցընէր ստորին աստիճանի կրթութիւն մը առած ըլլալը, սակայն այնչափ դիւրաւ բացատրեց իր խօսքը : Ինքը չէր գիտեր թէ՛ ճշմարտութիւնը ո՛րչափ կը բարակցընէ ու կը բարձրացնէ զինքը ընդունողները :

«Կը կարծեմ ուրեմն» ըսաւ գրքածախին՝ ուղեւով աւելի բերնէն բան առնել , «թէ դիւրին և բանական եղանակ մը կայ մէկը ինքզինքը համոզելու՝ թէ Սուրբ Գիրքերը Լստուծմէ են» :

«Չէ թէ միայն անանկ կը կարծեմ», պատասխանեց գրքածախը , «բայց ստոյգ գիտեմ անանկ ըլլալը : Պարոն՝ ես ալ քեզի պէս Լեւտարանին չէի հաւատար , բայց սիրտս անոր ճշմարտութիւնները ընդունելուն պէս, անոր երջանիկ ազդեցութիւնները զգացի . անոր իմ վրաս յառաջ բերած արդիւնքը, Պարոն, իմ ամենազօրաւոր ապացոյցներս են . ու անոնք ալ ճիշդ քու ուղածիդ պէս են, դիւրին և բանական . անոնք է՞քօ եղած բաներ են» :

«Բայց» ըսաւ երիտասարդը , «ի՞նչու ինձի ալ նոյն արդիւնքը չըլլաւ Լեւտարան կարդալը» :

«Բու հարցմուքիդ պատասխանելէս առաջ՝ Թողութիւն ըրէ ինձի , որ ուրիշ հարցում մը բնեմ : Ինչպէ՞ս կարդացիր Սուրբ Գիրքը» :

«Ինչպէս . նոյնպէս որ՝ մէկը բոլոր ուրիշ գրքերը կը կարդայ անոնց մէջ ինչ ըլլալը իմանալու , հետաքրքրութեան և զբօսանայ համար» :

«Ես ալ անանկ կարծեցի . քանզի քու վրադ մէկ արդիւնք մը յառաջ չեցրելը , անիկա ինչ կերպով կարդացած ըլլալդ յայտնեց . և ես միայն ան բանը կրնամ քեզի ալ կրկնել՝ որն որ հիմա Պարոն Ռ. ինք ըսի . դուն անիկա ծուռ կերպով կարդացիր . և ան մարդուն մտանցար՝ որ հոցը իր բերանը դնելու տեղը , ականջին մէջ կը դնէ , ու ետքը իր փորձառութեան վրայ կը պնդէ թէ՛ հացին մէջ անունդ չկայ : Ուստի Պարոն՝ կրկին կարդայ . ու նախ և

առաջ ճշմարտութիւնը գիտնալու պարզ ու ջերմեռանդ փափագով մը սկսէ : Շըշմարտութիւնը՝ անանկ ծանրագին գոհար մըն է , որ քու զանիկա փնտռելու աշխատելուդ արժեքը դուն ալ կ'ընդունիս : Լստուած՝ որ անոր մատակարարն է , անիկա փնտռողներուն մէկը չմերժեր . ուրեմն Լստուածաշունչը կարդալու ատեննիս , պէտք է որ խնդրենք Լստուծմէ՝ որ մեզի սորվեցնէ թէ անիկա իր խօսքն է , թէ չէ : Միտ դիր աս բանիս՝ որ ճշմարտութիւն գտնելու համար կարդալու ատենդ , չեմ ըսեր քեզի որ յառաջմանէ ճշմարտութեանը համոզուած պէտք է ըլլաս , այլ միայն աս է իմ խնդիրքս որ՝ անոր մէջ պարունակուած ճշմարտութիւնը անկողմնաբար ու ինչ որ ըլլայ , անիկա պատրաստ ըլլաս ընդունելու . ան ատենը թէ որ ինքզինքիդ հետ անկեղծութեամբ ու հաւատարմութեամբ կը վարուիս , դուն ինքնին ապահովապէս աս խնդիրս որոշելու կարող կ'ըլլաս : Ընկէ ետեւ կրկին կարդայ Լստուածաշունչը հանդարտ ուշադրութեամբ , ինքնիրենդ մի վհատիր աս գործին ձեռք զարկած ատենդ՝ թէ որ դժուարութեան մը հանդիպելու ըլլաս . մի՛ խռովիր որ և իցէ քեզի նոր հանդիպած արտաքոյ կարգի ճշմարտութեան մը , կամ անոր մէջ քարոզուած որ և իցէ բանի մը՝ որ անիմանալի կ'երեւայ քեզի : Շատ աղէկ խօսք մը է ան որ ըսուած է թէ՝ մեր առաջուց գիտցած բանը իմացընող յայտնութիւնը , յայտնութիւն չկրնար ըլլալ . ու թէպէտ և բանի մը արտաքոյ կարգի ըլլալը իր ճշմարտութեանը ամենեւին ապացոյց մը չէ , բայց իր սուտ ըլլալուն ալ մէկ վկայութիւն մը չէ : Ըմէն բանէն վեր աս հարկաւոր է որ քննենք , թէ Լստուծոյ Գրքին մէջ քարոզուած բանը՝ ամէն մէկուն իր ներսիդին կրած գրքին , սրտին յայտարարութեանը հետ արդեօք համաձայն չէ : Եւ այնք թէ մեր ներքին զգացումը՝ կամ դադտնի խորհուրդներնիս՝ մեր գործառնութեանցը խորունկ ծածկուած պատճառները՝ Լստուածաշունչին մէջ յայտնուած չե՞ն արդեօք : Եւ քննութիւնը ըրած ատենդ՝ նախապաշարման ձայնին ականջ մի՛ կախեր , որ բարձր ձայնով

կը կանչէ թէ՝ աշխարհիս հաստատ բռնած կանոնը քեզի հետեւելու համար բաւական աղէկ է . ոչ ալ հպարտութեան ձայնին , որ աւելի բարձր ձայնով կը գոչէ թէ՝ դուն մեղք չունիս , և դատապարտեալ չես . և թէ՝ թողութիւն խնդրելու կարօտութիւն չունիս , թէ Լստուծոյ և թէ բուն իսկ քու խղճմանքիդ առջին—ան Լստուծոյն՝ որ օր մը քու դատաւորդ պիտի ըլլայ — ան խղճմանքին՝ որն որ դուն քեզ դատելու ատենդ գործածելու պարտաւոր ես : Կարճ խօսքով . Լստուածաշունչը կարդա հաւատարմութեամբ , ու օր մը զանիկա պաշտպանողներուն մէջ պիտի գտնուիս :

Եւ վերջի եռանդուն , և անկեղծութեան սրտաշարժ ձայնով մը արտաբերած խօսքերուն վրայ՝ որ չէր կրնար սխալ հասկցուած ըլլալ , երիտասարդը մտածել սկսեց : Պարոն Ո . Նստէր մօտիկ կ'ընէր զարմացմամբ . ու անանկ մարդու մը կը նմանէր , որ չէր գիտէր թէ արդեօք խօսողն կողմէն է , թէ անոր դէմ : Դամանակ մը լռութիւնը տիրեց . ու ետքը երիտասարդը ելաւ , և մտքովը խորհրդածութիւն ըրած բանը լսուելու չափ ցած ձայնով մը աս խօսքերը արտաբերեց՝ իբրեւ պատասխան իր խորհած բաներուն :

«Վա՛շ . Վա՛շ . կրօնամոլութիւն» :

Ետքը սենեակէն դուրս ելաւ , քիթին տակէն մէկ շատ ունայն խաղ մը մումուալով :

ՀՈՌՈՎԱԿԱՆԻ ՄԸ ԱՍՏՈՒԵԾԱՆՈՒՆԶ ԳԱՐԴԱԼԸ

Բաւական խելքի տէր Հոովմէականին մէկը՝ Լստուածաշունչ մը առաւ , և սկսեց ամէն իրիկուն մէյմէկ ժամ կնկանը հետ կարդալ : Շաբաթէն վերջը՝ կնկանը ըսաւ . «Թէ որ ասիկա շիտակ է , մենք ամենքս ալ սխալ ենք» : Երկրորդ շաբթուն վերջը նորէն ըսաւ կնոջը . «Թէ որ ասիկա շիտակ է , մենք կորսուած ենք» : Բայց երրորդ շաբթուն աս ըսաւ . «Թէ որ ասիկա շիտակ է , մենք կրնանք փրկութիւն գտնալ» : Ուստի որոշեց որ Խաչեալ Փրկչին միջոցովը եղած փրկութիւնը խնդրէ , և ոչ թէ քահանային միջոցովը :

ՊԻՐՄԱՆԻ ՎՐԱՅ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Երոտնադրութիւն և վերջ :)

Սինչև 1834 ին ատենները՝ Քրիստոնեայ Քարողիչներուն Պիրմանի մէջ ունեցած գործը, նոյն լեզուով խօսող ժողովուրդներուն մէջ ամփոփուած էր . և Քարողիչները չէին գիտեր որ այն երկրին զանազան կողմերը բնակող ուրիշ ժողովուրդ մըն ալ կայ, միւսներուն թուոյն չափ, բայց տարբեր լեզուով ու կրօնքով — ժողովուրդ մը՝ որ բուն երկրին նախկին տէրերն էին, և միւս ցեղը զանոնք իրեն հպատակեցուցած էր : Եւ ժողովուրդը՝ Քարէն կ'ըսուէր . և ասոնց մէջէն երեւի մէկուն դարձի գալովը՝ ան երկրին Քարողիչներուն գործին մէջ հիմնական փոփոխութիւն մը պատճառեց : Օր մը՝ երբոր Քարողիչին մէկը ան երկրին սովորութեանը համեմատ Օսթրալի (Քէօք)ի պէս տեղի մը մէջ քարոզ կու տար, անծանօթ մէկ մը դուրսէն ներս կը նայէր ու մըտիկ կ'ընէր . ինքը վայրենի և կատաղի մէկը կը նմանէր . անանկ որ Քարողիչին ուշադրութիւնը գրաւեց՝ ասոր դրանը մէջ կայնա՞ծ զարմանքով ներս նայելը, և առաջին անգամ փրկութեան խօսքը լսելը տեսելով : Ոչմարտութիւնը իր սրտին ազդեց, և քարոզը լմնալէն ետև քարողիչին քովը եկաւ, և իրեն լսածներուն վրայ ունեցած զարմանքը յայտնեց, ու խնդրեց որ իրեն ըսէ թէ՛ ի՞նչ պէտք է ընել որ փրկուի : Իր բոլոր կեանքին պատմութիւնը ըրաւ, և իմացուց որ 20 տարիէ ի վեր աւազակութիւն և սպանութիւն ընել է եղեր իր գործը, և շատ մարդիկ մեռուցեր է : Ինքը անտառներու մէջ բնակող զաս մը մարդոց կը վերաբերէր՝ որոնք ամենուն ծանօթ էին իրենց սոսկալի գործքերովը, և բոլոր երկրացիներուն ահ ու դող կը պատճառէին : Երբոր Քարողիչը իր տունը դարձաւ, աս վայրենի օտարականը հոն ալ իրեն ետեւէն եկաւ, բայց հոն չէին ուզեր ընդունիլ : Ինքը բնիկ քարողիչներուն և ուրիշ երկրացի Քրիստոնեաներուն տունը գնաց, և անոնք ալ իրենց տունէն դուրս ըրին՝ անանկ չար բնաւորութեան տէր մարդ մը իրենց բնակարանին մէջ ընդունելու չհամարձակելով : Բայց ինքը օրերով ու շաբաթներով կը յարա-

տէէր, անանկ որ վերջապէս եղայրները ալ իր անկեղծութեանը վրայ վստահ եղան : Եւ նշանաւոր մարդուն դարձի գալը՝ Պողոս առաքելոյն պէս յանկարծ էր, և շատ զարմանալի արդիւնքներ յառաջ եկան : Հոտով երեւի եղաւ շատ մարդոց հոգիները Քրիստոսի բերելու կողմանէ ունեցած նախանձաւորութեանը և յաջողակութեանը համար : Ենտովոր խելքի տէր մարդ մըն էր, և շուտ մը Սուրբ Գրոց հմտութիւնը ստացաւ . և ճարտարախօսութեամբ ու զօրաւոր քարողութեամբ բոլոր ուրիշները գերազանցեց : Բաւական եղած կը թուէին առնելէն ետև՝ շուտ մը իրեն ազգին մէջ գնաց, իրեն հետ ընկերացող քարողիչին ուղեցոյց ըլլալով . և ժողովուրդին հետ մեծ եռանդով կը խօսէր ու կ'աղաչէր որ Քրիստոսի միջոցով եղած փրկութիւնը ընդունին : Ենչար է մի ըստ միով պատմել թէ՛ որչափ հոգիներ Քրիստոսը ճանչցան իր միջոցով . միայն աս յայտնի է՝ որ խիստ շատ է անոնց թիւը : Իր մահուանէն ետև վարքը դրուեցաւ և ինքը Քարէնի Երոտնադրութեանը կողմէն : Եւ մարդուն դարձը՝ Քարողիչներուն Քարէնի ժողովուրդը ճանչնալուն պատճառ եղաւ : Քարէնները գեղերը կը բնակին և անոնցմէ շատ քիչ կը գտնուին մեծ քաղաքներուն մէջ : Են ատենէն մինչև հիմա Քարողիչներուն աշխատութիւնները ըստ մեծի մասին ասոնց վրայ եղած էր . և հիմա անոնց մէջ 120 Եկեղեցի կայ, որ 10,000էն աւելի անգամ ունի : Ենոնց Եկեղեցիներուն մէկ քանիները՝ մինչև 400 անգամ ունին հատը : Հատ գեղեր բոլորովին Քրիստոնեայ են, և Դոզովարաններ ու Դպրատուններ ունին՝ որոնք իրենք իրենց բուն քսակէն շինած են, և ծախքն ալ բոլորովին իրենք իրենց քսակէն կ'ընեն :

Բուն Պիրմանի թաղաւորութեան մէջ 40 եկեղեցի կայ, որոնցմէ շատերը Քարէններուն են : Բուն Պիրմանացիք միայն 5 եկեղեցի ունին, բայց Եւետարանին գործը՝ հիմա հոն ալ շուտ յառաջ երթալ սկսած է : Հետաքրքրութիւն ունեցող մէկը կրնայ հարցնել թէ՛ — Երգեօք աս դարձողները անունով միայն Քրիստոնեայ են, թէ սրտով ալ : Եսիկա յիշաւի կարեւոր հարցում մըն է . բայց Եստուած գիտէ սիրտե-

ըր : Մենք միայն պտուղէն կրնանք դատել : Ընոնց ճշմարիտ Քրիստոնեայ ըլլալնուն վրայ վստահելու ստիպուած ըլլալնուն պատճառը նախ և առաջ ան է որ՝ կը տեսնենք թէ շատ անձնուրաց մարդիկ են : Քարոզիչներուն՝ կամ անոնց ընկերութեանը վրայ իյնալու հակամիտութիւն մը չեն ցուցնենք : Հատ տեղեր չէ թէ միայն Դոլփարաններնին ու Գպրատուններնին իրենք լինեցին՝ Հովիւնուն ու Վարժապետնուն ապրուստն ալ իրենք ծախք ընելով, այլ և ուրիշ տեղերու Քարոզութեան գործին համար ստակ կը ժողովն : Թէ՛վոյ քաղաքը այցելութիւն բրած միջոցիս՝ ան տեղի եկեղեցին Տարեկան ժողով մը ունէր, և առաջարկուեր էր որ եկեղեցւոյ անդամներուն մէջէն ամենէն բարեպաշտ ու ազէկ կրթուած մէկը թէ՛վոյի մօտերը երթայ ու Եւետարանին գործին աշխատի : Հոն ներկայ եղող Քարոզիչը ըսաւ «Չէ, ձեր մէջը շատ ուրիշները կան որ աս մօտ տեղերուն գործը կրնան ընել, աս եղբայրը հեռաւոր տեղեր խրկեցէ» : Մարդը մէկէն ոտք ելաւ և ըսաւ թէ՛ ինքը պատրաստ է երթալու ուր որ խրկեն : Ես խօսքին վրայ ամենուն աջքէն արցունք վազել սկսեց և որոշուեցաւ՝ որ չէ թէ միայն հրաման տան որ ինքը երթայ, այլ նաև բոլոր իր ծախքերն ալ վճարուի :

Պիրմանի Քրիստոնեաներուն վրայ յայտնի տեսնուած Քրիստոնեութեան ուրիշ մէկ պտուղն ալ ան է որ՝ եռանդուն սէր ունին Եստուածաշունչին : Քարէնները գրաւոր լեզու չունէին Քարոզիչները զիրենք գտած տաննին . և աս եղաւ իրենց գրաւոր լեզու մը ունենալուն առիթը . անոնք պատրաստեցին և հրատարակեցին իրենց դպրոցներուն գիրքերը, Հին և Կոր Կտակարանները և ուրիշ կրօնական գիրքեր Քարէններուն լեզուով : Չէ թէ միայն տղաքը՝ այլ նաև չափահաս եղողներն ալ հիմա կարգաւ կը սորվին և քիչէն քիչ 60,000 — 70,000 հոգի իրենց մէջ կարգաւ գիտցող կան : Յոյս ունինք որ շատ չանցած՝ բոլոր ազգեր իրենք իրենց դիւնուն կարգալու կարող ըլլան Եստուծոյ հրաշալի գործերը : Բոլոր Եստուածաշունչը նաև Պիրմաներէն ալ թարգմանուեցաւ և տպուեցաւ տասնուերկու տարի առաջ, և շատ ալ ծախք եղաւ

գիրքին մեծութեանը պատճառաւ : Պիրմանի Քրիստոնեաները ազէկ հմուտ են Սուրբ Գիրքին, և շատ կը կարդան : Կ'զգան որ իրենց բոլոր հաւատքը անոր վրայ հաստատուած ըլլալու է, եթէ ոչ բոլորովին կը կործանի :

Ինչաւ մէկ ժողովուրդ մը աս ետքի աւտեններս, ու թերեւս բնաւ մէկ ատեն մը Պիրմանի Քրիստոնէից չափ սաստիկ հալածանք չբաշեցին իրենց հաւատքին համար : Կառավարութիւնը դիւրաւ ձեռք զարկաւ Քրիստոնեութիւնը ջնջելու . բայց անկարելի ըլլալը հասկըցաւ : Կեանքերնին, ըստացուածքնին, և ամէն բաներնին թագաւորին ձեռքն էր՝ որն որ ամենեւին մէկու մը պատասխանատու չէ իր գործոցը համար, և բացարձակ իշխանութիւն ունի ամէն բանի . ինքը որոշեց որ աս նոր կրօնը բնաջնջ ընէ : Տասն և հինգ տարի առաջ հալածանքը սկսելով, Քրիստոնեաներուն բոլոր ստացուածքը կողոպտուեցան, և թշնամիները ետեւնուն իյնալով՝ իրենք ոչխարներու պէս ցրուեցան :

Հալածման ատեն հաստատ կենալու օրինակ եղողներուն մէջ երեւել է Ռանկունի եկեղեցւոյն ձերուների Հովիւը : Ռանկունի կառավարիչը իր առջին կանչեց ասիկա, և հարցուց թէ «Քրիստոնեայ ես» : Ինքը պատասխան տուաւ թէ «Ե,յո» : «Ես տեղի եկեղեցիին Հովիւն ես դուն» : «Ե,յո» : «Միթէ չես գիտեր դուն» որ անիկա Ընդդիացւոց կրօնքն է, և մեր տէրութիւնը թոյլտուութիւն չունի անոր» : «Ե,յո» : Բայց ես Ընդդիացւոց կրօնքը ըլլալուն համար չընդունեցի անիկա, այլ անոր համար որ ճշմարիտ կրօնքը ան է, և Մեծ Եստուածը յայտնեց անիկա» : Հուտով մը բանտը նետեցին, և վճռեցին որ 1,500 դուրուշ չափ տուգանք տայ, որն որ իր ազգականները վճարեցին : Վերջը թող տուին ինքը . բայց շատ չանցած նորէն բռնեցին բանտը դրին, և ոտուրներն ալ կոճղի մէջ (Լաճո-) դրին տասներկու ժամու չափ : Պիրմանի կոճղերը շատ սաստիկ ցաւ կու տան, և շատ անգամ ալ կը մեռցնեն . որովհետեւ ոտուրները այնքան բարձր կը հանեն՝ որ հազիւ թէ ուսերը դետինը կը դաչին : Ինքը երկու անգամ աս տեսակ տանջանարանի մէջ դր-

ԲԱՆԴԱՏՈՒԹԻՒՆ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՀՈՒՆԶ ԵՂԱԾ ՈՒ ՉԵՂԱԾ ՏԵՂԵՐՈՒ

Բայց ինձի Աստուածաշունչը ուր կը գտնուի և ուր չգտնուի. ու ես աշխարհիս քարոյական աշխարհագրութիւնը շինեմ: Կարող պիտի ըլլամ ցոյց տալու մանրամասնաբար կերպով՝ թէ ի՞նչ է ան Ժողովուրդին նիւթական վիճակը: Ընդամ մը աչքէ անցնելով կը տեղեկանաս՝ թէ ուր է Աստուածաշունչը և ուր չէ: Գնա՛ տալիս — աւերմունք, նուաստութիւն և թշուառութիւն ամէն կողմէն դէմէ կ'ելլեն: Վաճառաշահութիւնը ինկած, երկրագործութիւնը տկարացած, օգտակար արուեստները թուլցած: Օգին վրայ ծանրութիւն մը կայ, և կը կարծես թէ աներեւոյթ զօրութիւն մը մկանունքներդ կը կծկէ. Ժողովուրդները բարձր ձայնով չեն կրնար խօսիլ, ծանր կը քայլեն, զինեալ զօրքերը իրենց բնակարաններուն բոլոր տիքն են: Ոստիկանութեան զինուորը՝ օտարականը երկրին սահմանէն ներս չմտած, Աստուածաշունչը քովէն կ'առնէ: Գրքատունները հարցունքը Աստուածաշունչը, չկայ հոն. կամ թէ որ ըլլայ ալ՝ հասարակ Ժողովուրդին կարողութիւնը տարածէն աւելի գնով շինուած դիրք մը ունի: Քարոզիչը Աստուածաշունչէն բնաբան չընէր: Վատիկանու պալատը մտիւր ու Աստուածաշունչ մը փնտռէ, ու քեզի պիտի ցոյց տան անանկ տեղ մը գրած, ուր որ արգիլեալ գրքերը ձգուած է. Տիտեոս, Ռուսոս և Վոլթէռի գրքերուն հետ քովէ քով: Բայց անցիր Ալպիան լեռներէն՝ ու գնա՛ Օուիցերի, ու Ռենոսէն՝ և գնա՛ Զօլանտա ու Լնդզիա և Սկովտիա, ու ի՞նչ զարմանալի հակադրութիւն կը տեսնայ աչքդ: Սարդիկ ազատութեան տեսք մը ունին. արուեստ, վաշիշտութիւն, տղոց կրթութիւն կայ հոն: Ի՞նչու կ'ըլլայ այս տարբերութիւնը: Չկայ աւելի պայծառ երկիրք մը, չկայ աւելի գեղեցիկ բնութեան տեսարան, բայց անոնք Աստուածաշունչ ունին. ու երջանիկ են այն Ժողովուրդը՝ որ աս վիճակին մէջն են, վասն զի «արդարութիւնը ազգը կը բարձրացնէ»:

Սուրբ Գիորքը մեզի ան բանն է, ինչ որ

էր աստղը մոգերուն: Բայց թէ որ Ժամանակնիս ծախենք անոր վրայ հիանալով, ու իր վսեմութեանը վրայ զարմանալով, առանց Քրիստոսի երթալու անով՝ անոր գործածութեանը օգուտը մեզի կորուստ պիտի ըլլայ:

ԱՆՀԱՒԱՏՈՒԹԵԱՆ ՅԻՄԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Հիսուսը յօդուածը՝ լուսնի լուսնի հաւաքող օրագիրէն աւանդած է, որ Լնդզիոյ մէջ հրապարակութեան ամենէն երեսէն է:

Սարգս՝ ըստ մեծի մասին ծուռ կը հասկընայ ան մեծ իրողութիւններուն օգտակարութիւնը, որոնք գիտութեան և քննութեան միջոցովը իր միտքին հասնելու սահմանին մէջ դրուած են: Իր յիմար երեւակայութիւնովը՝ մէկդի նետել կ'ուզէ, Աստուծոյ ունեցած իր հպատակութիւնը. ու յանգեցնելով իր անձին յաւիտեակեցում բուն իսկ տարերքները անգամ իր հրամանին տակը ունենալը՝ որոնք գործածելու համար սորված ըլլալէն, ինքզինքը ունայն երեւակայութեան մէջ կը խաբէ թէ՛ ինքը երկիրը կրնայ նորէն ըստեղծել, և անիկա կը յօրինէ աւելի իր անսահման սեպած իմացականութեանը համեմատ: Բանավարութեան դարը, իրեն աս նպատակին խորամանկութեամբ կ'ըստիպէ զո՛հ եղող խեղճերը՝ և ոչ ալ քիչ են անոնք, վասն զի անոր աճումը շատ շուտ է: Թէպէտ աս զուրկէն գեղեցիկ երեւցած տունկին մէջը ծածկուած մնացած թոյնը մահացուցիչ է, բայց կը վախնանք որ քիչ են անիկա զարմանողները. առնո՛ք՝ որ զանիկա վերլուծելու աշխատութիւնը յանձն առած, և անոր յատկութիւնները փորձած ըլլան համբերատար ջանքով և շերմեռանդ փափաքով՝ ճշմարտութիւնը երեւան հանելու: Լնդզիոյ տեր բուրդը մթնոլորտին երեւոյթէն խափուած ըլլալով՝ որ միշտ իրենց հիացած առարկային բոլորտիքը կը տատանին, առնո՛ք բոլոր ասոր յարակից եղած պակասութիւններուն կոյր և անզգայ են. և իրենց ունեցած երեւակայեալ գերազանցութիւնին՝ ինքզինքնին գոռոզցընելով

անանկներուն վրայ, որոնք կը ճանչնան զերազոյն էակին հաւատարմութեան՝ հնազանդութեան՝ հաւատոյ և հպատակութեան պարտաւորութիւնը, անոնք ամէն կողմանէ կը տարածեն իրենց թակարդը՝ ճշմարիտ չովիւին փարախէն թափառող ու վարանամիտներուն: Ըստ ճարքը բնաւ պարապը չելար. ու շատերը կը գտնուին, որ իրենց առջեւ աս կերպով տարածուած որոգայթին մէջ իյնան. վասն զի անհաւատներուն դաւանութիւնը՝ կը թուութեամբ և բարոյական մշակութեամբ անուս եղողներուն մտայր, շատ մէկ հրապուրիչ ուսմունք մըն է. կրնայ ուզած կողմը փախչել, կամ խառն ՚ի խուռն ըսել իր քմայր յարմարածին պէս դիւրին կերպով. և թէ որ հատուցման յոյս մըն ալ չունի, բայց գոնէ պատժոյ նկատմամբ կը լռէ:

Հատ զարմանալի բան մը չէ ուրեմն թէ՛ որ ատեն որ զրգուեալ կերպով մը անոր հետամուտ եղած է, մարդոյս երակներուն և շնչերակներուն մէջէն առողջ վիճակի մէջ եղած արագութեամբ արիւնը շրջան ըրած ատենը, Պօլինպրօքի մը՝ Վօլնէյի մը և ուրիշներուն դաւանութիւնները զարգարուած կերպով երևան ելլեն: Բայց թէ որ աս մարդիկը իրենց պահուած տեղը հետազօտենք, ու իրենց գաղտնի խորհուրդները քննելու մանենք ան երկիւղալի վայրկեանը՝ երբոր շնչերակը տկարանայ, ու անդամները իրենց պաշտօններին ընելէն դադրին, որ ատեն անհանգիստ հոգին՝ երկիւնքին ու դժոխքին մէջ տեղը ՚ի կախ կը մնայ, չեն կրնար քաղաք ապաստանի մը գտնալ, ու իրենց վերջին ժամերին՝ հեղ, բայց հաստատութեամբ հաւատացող, և գործքով Քրիստոնէութիւն ընողներուն հետ բաղդատել: Տեսական գիտութեան վրայի խաբող զարդերը շուտով պիտի թափին. և անանկ հաւատքի մը՝ որուն սկիզբը ու վերջը ոչինչ է, երկբայութեամբ հետեւող աշակերտը՝ պիտի իր վտանգին ատենը չարաչար արթննայ, ու Փրկչին խաչին ոտքին տակը դիմէ, իր մտացածին խորհուրդներէն ազատելու և պաշտպանութիւն գրտնալու համար:

"ՄԵՌՆԻԼԸ ԶՈՒԱՐՃԱԼԻ Է"

Ենդդիացի երեւելի Մատենադիրին մէկը կը գրէ որ՝ պատմութեան մէջ հռչակաւոր եղած մարդոց մեռնելու ատենը ունեցած վարմունքէն աւելի իրեն սիրտը շարժող և խորին զգացմունք պատճառող բան մը չկայ: Մօնթայն անուն Գաղղիացի մը կ'ըսէ որ՝ «Եթէ գիրք շինող մը ըլլայի, ցուցակ մը կը հաւաքէ՛ր՝ զանազան անձանց մահուան ժամանակի վարմունքին վրայ բացատրութիւն ներ տալով. վասն զի ով որ մեռնելը կը սորվեցնէ՝ մարդոց, անոնց ապրելու կերպն ալ կը սորվեցնէ»: Քիչ մարդիկ կան՝ որ աս զգացումներուն համակրութիւն չունենան. քանզի ամէն խոհական միտք մեռնողին անկողին քովերը կ'ուզէ գրտնուել: Քանզի մահը՝ այն մի միայն վիճակն է, որմէ մէկը չկրնար ազատիլ: Քաւրովիչն մէկը կ'ըսէ թէ՛ քսան տարուան պաշտօնիս մէջ, շատ անգամ մեռնողներու անկողիններուն քովը գտնուելու պատեհութիւն ունեցայ, և ականատես եղայ ոմանց խղճմտանքին խայթին և ոմանց ուրախալից յաղթութեանը, որն որ բնաւ մէկ գրիչ մը չկրնար ճշգրութեամբ ստորագրել: Ուրախալի մէկ տեսարան մը՝ ուր տեղ որ աս «զարհուրանաց թագաւորը» խնտում երես շնորհաց հրեշտակի մը փոխուած էր, և որն որ պիտի նկարագրել ջանամ, թէ և շատ տկար կերպով մը ըլլալն ալ կը խոստովանիմ:

Օգոստոս ամսուն մէջ գեղեցիկ օր մը՝ կէս օրէն ետե գիւղականի մը բնակարանը մտայ՝ որ հանգստութեան հարկաւոր պիտոյքներով զարգարուած էր, հոն հիւանդ տիկին մը տեսնելու համար որ քանի մը ամիսէ ՚ի վեր օրէ օր իյնալու վրայ էր: Ես շատ անգամ այցելութեան գացած ու իր անկողինին քով աղօթք ըրած էի երկարատե հիւանդութեանը ատենը: Սենեակին դուռնէն ներս մտած ատենս՝ աչքին նայուածքը իմացուց որ աս իմ վերջին այցելութիւնս պիտի ըլլայ. քանզի մեռնելու վրայ ըլլալը յայտնապէս տեսայ: Ենկողինին բարձին վրայ հանգչած էր. իր աչքին մէջը բնականէն դուրս պայծառութիւն կար, և երեսն ու ճակատը գրեթէ մար-

մարիոնի պէս ճերմակ էր : Սենեակին պատուհանները բաց էին , ու մէկ ամարային քաղցրասիւզ հով մը՝ հոտաւէտ ծաղկանցն ու բոյսերուն վրայ հեղել կերպով մը կը փչէր , որոնք իրենց ճոխ կանաչութիւններովը ըստ մասին արեւուն լոյսը կը ծածկէին , ու անկողնին վրայ իրենց ճիւղերուն՝ տերւեներուն և ծաղիկներուն գեղեցիկ պատկերնուն ստուերը կը ձգէին : Լռիկ օր մըն էր . զեփիւռը՝ մեռնելու հիւանդին անկողնին վրայ անուշահոտ բուրմունք մը կը բերէր , ու ձայն մըն ալ չէր լսուեր բաց ի թռչուններուն տխուր երգերէն՝ որոնք բուններնին զրած էին տերեւալից ծառերուն մէջ , որ գրեթէ բնակարանը բոլորովին մէջը առած էին :

Բնութեան բոլոր խօսածները՝ ապակաշնութեան և մահուան ան տեսարաններուն հետ ներգաշնակութիւն ունին , որ ամէն բնութեան սեպհական է : Թռչունին երգը , միջատին ճռուողելը , գետին հոսանքը , հովուն փչելը , իրենց հանգամանացը մէջ ամէն ալ տխրագին են : Բնութիւնը տխուր է , բոլոր իր անբարբառ ձայներով սորվեցուցածներուն մէջ : Կօլիական քնարին տըխուր և թախծագին ձայնը՝ բնութեան հեղինակին երաժշտական յայտնած ձայնին պէս կ'երևայ , ժամանակին աս տեսարաններուն նկատմամբ :

Ես մանկամարդ կնոջը այրն ու տղաքները՝ մահուան անկողնին բոլորտիքը հաւաքուած էին : Սատաղ հասակին գեղեցիկութիւնը՝ տակաւին իր գէմբին գծագրութեանցը վրայ տարածուած էր , թէպէտ և անոր վրայ մահուան գեղնութիւնը կը ծածկէր : Հատ անգամ կը զարնուէի՝ ան յստակ , քաղցրաձայն և ճիշդ զրուցուածքին՝ որով աս մահուան դուռը հասած բարեկամս բոլոր իր սրտին շարժմունքը կրնար յայտնել , ու իր ձայնին ել և էջները իր սեպհական ճոխութեամբը : Սենեակէն ներս մտնելու ատենս աչքը վեր վերցուց , ու ձեռքը ինծի երկնցընելով անուշիկ ժպտով մը ըսաւ . « Ի՞նչ իմ մեռնելու տեսնելու եկար » : Ու ետքը նորէն ժպտելով մը՝ արտաքոյ կարգի խաղաղ ու քաղցրիկ կերպով մը ըսաւ . « Չուարձալի բան մըն է — պարծալի բան չունիլը : Ու իմ մեռնելու ետեւ՝ երբոր իմ տղոցս խօսիք իրենց հրաժարուած մօրը վրայով , կը յուսամ որ միշտ խնդում երես պիտի խօսիք անոնց

ու զուարթ ձայնով՝ որ իրենք ալ հաճոյական գաղափարներ ունենան իմ մահուանս վրայ . քանզի զուարճալի բան է մեռնելը , շատ զուարճալի բան է մեռնելը » :

Ծանր շունչ կու տար կ'առնէր , առանց ցաւոյ և յուզման : Իր միտքը սովորականին պէս հանգարտ , յստակ և զօրաւոր էր . թէպէտ ինքը ցած ու նուազեալ ձայնով կը խօսէր , բայց խօսած ամէն մէկ բառերը շրթունքներէն դուրս ելած ատենը՝ վերջին աստիճան որոշ ու ճիշդ էին : Եւրբ իր էրկանը դարձնելով , բռնեց ձեռքը և ըսաւ : Ես աղէկ դիտեմ որ մեռնելու վրայ եմ : Սարմնոյ և հոգւոյ մէջ տեղը եղած սեպհական բաժանմունքը կ'զգամ : Իմ զգացումներս անանկ մըն է որ սխալ չկրնար ըլլար : Ես ասանկ բանի առաջ բնաւ փորձառու եղած չէի . և լեզու մը չկրնար բացատրել անոնք : Բայց ես շուտ երթալու վրայ եմ : Ես շուտով գացած պիտի ըլլամ : Մնաք բարով , Մնաք բարով » : Ու իր աչքը տնկած , անշունչ կաւէն ի զատ ալ բան մը չմնաց :

Եսիկա յիրաւի Տէրոջմով ննջել է : Ինքը Փրկիչը իրեն բարեկամ բնորոց իր տըղայական հասակէն ի վեր : Են միթարութիւնովը կը զուարճանար՝ որոնք բարեպաշտութիւնը միայն կրնայ տար , իր բոլոր աշխարհային վիճակին մէջ ի փորձութեանց ատենը : Ու երբոր մեռնելու ժամը եկաւ , հաւատքը՝ « զարհուրանաց թագաւորին » զէնքերը առաւ , ու զինքը կարողացուց որ կտնչէ թէ՛ « Ո՞ր է ո՞վ մահ » քու խայթողդ , ո՞ր է ո՞վ գերեզման » քու յաղթութիւնդ » : Ո՞վ արդեօք ասանկ տեսարանի մը ականաւտես կ'ըլլայ , ու սա աղօթքը չըսեր . « Թող իմ անձս արդարներուն մահովը մեռնի , ու իմ վախճանս անոնց վախճանին պէս ըլլայ » :

ՀԱՅՈՒԱԳԻՒՄՍ ԴԵՊՔ ՄԸ . Տգէտ եկեղեցականին մէկը՝ ուսմունքը նախատեսելու կերպով մը դպաւ քաջափարժ եկեղեցականի մը , հետեւալ կերպով . « Տէր . կարծեմ որ Ուսումնարանէ ելած ես » . « Երբ քան միւսը » : Եսոր վրայ ինքը յաւելցուց թէ « Հնորհակալ եմ Տէրոջը՝ որ իմ բերանս բարոյութեան բացաւ , առանց ուսմունք մը սորվելու » : « Եսոր նման դէպք մը » պատասխանեց միւսը , « Բաղամայն ժամանակն ալ պատահեցաւ . բայց աս տեսակ բաները շատ հազուադիւս դէպքեր են հիմապիւստ ատենս » :

ԳՈՒՆ

Մտաւոր աշխատութիւն ունեցող մէկը՝ պէտք է որ քունը կոխած ատենը, փախցընելու ջանք ընէ. որովհետեւ ան տեսակ մարդոց վրայ ան ատենը միայն քունը կուգայ՝ երբոր անհրաժեշտ պէտք է անոնց աւտոգրութիւնը չխանգարուելու համար։ Ասիկա ճշմարիտ է որ՝ քսանը չորս ժամն անգամ մը քնանալը այնպէս հակաճան բան մըն է մարդուն և ամէն տեսակ կաթնատու կենդանիներուն, ինչպէս որ ամէն բուսական աշխատութիւն ընելով ողոր ծծելը։ Քնանալու ամենէն անյարմար եկող վիճակին մէջ ալ, մէկը չկրնար անոր գալը արգիլել։ Արեւմտեան կառք վարողը՝ իր վաւարած կառքին վրայ քուն կը քաշէ, ու սուրհանդակը՝ իր հեծած ձիուն վրայ. զինուորն ալ՝ պատերազմի դաշտին մէջ խորունկ քուն կը քաշէ, թնդանթներուն ձայնին ու պատերազմին շփոթութեանը մէջ։ Կ'ըսուի թէ՛ անգամ մը Անգղիացւոց զօրքը պատերազմի դաշտէն ետ քաշուած ատեննին, զինուորներէն քանի քանիները քալած տեղերնին կը քնանային։ Ամենէն սաստիկ կիրքերը ու մաքի գրգռութիւնները՝ զօրաւոր մաքի տէր մարդիկն անգամ քնանալէն չեն կրնար ետ բռնել. զօր օրինակ Մեծն Նիքքսանդր՝ Արպելա պատերազմի դաշտին վրայ քնացաւ. և Նաբոլեոնն ալ Օսթրիլիցի դաշտին վրայ։ Մինչև անգամ ծեծն ու տանջանքը չեն կրնար քունը արգիլել, ինչպէս որ մահապարտներուն տանջանարանի վրայ քնանալը տեսնուած ալ է։ Չայները՝ որ առաջ քունը փախցընելու կը ծառայէին, շատ չանցած անհրաժեշտ կերպով հարկաւոր կ'ըլլան քունը շարունակելու համար. ասկէ է որ ճամբորդութեան համար եղած կառքերուն մէջ, զիշեր ատեն կառքին քաճճամանակը մէջն քնացող ճամբորդները՝ ձիերը փոխելու համար կայնելուն պէս, մէկէն՝ ի մէկ կ'արթննան։ Երկաթ թափելու և ծեծելու գործարաններուն մօտը քնացող մարդուն մէկը՝ զիշեր ատեն թէ որ մէկ պատճառով մը գործարանը չբռնելով ձայ-

ները դադրէին, շուտով կ'արթննար։ Ահա հիւանդ ջաղացական մը՝ որուն աղօրթը իր հիւանդութեանը պատճառովը դադարած էր, շատ գիշեր քնհատ մնաց՝ մինչև որ նորէն աղօրթը բանիլ սկսելով սովորական ձայնը շարունակեց։ Հոմերոս՝ իր Անէա կանին մէջ վսեմ կերպով կը ներկայացընէ. քունը կ'ըսէ՝ մարդիկը և մինչև չաստուածները անգամ, բաց ի միայն Արա մարդէն ամէնը կը յաղթէ։

Բոլոր մարդոց համար պահանջուած քունի մէջ անցընելու ժամանակը մի և նոյն չէ. տարբեր մարդոց ու տարբեր տարիքներու մէջ եղող անձանց մէկ կերպ չըլլար քունի միջոցը. բայց մէկուն որ չափ ատեն քունի մէջ անցընելու ժամանակէն չկրնար որոշուիլ անոր մարմնոյն կամ մտացը կենսական կարողութիւննէն, ընդ որովհետեւ ու աշխուժութիւնը։ Վէյցէն մինչև ինը ժամ է միջին չափը, բայց սակայն Հռովմայեցւոց Կալիկուլա կայսրը՝ միայն իրեք ժամ կը քնանար. Բրուսիայի մեծն Ֆրետերիկոս Թագաւորը՝ միայն չորս հինգ ժամ կը հանգէր. և Սկիպիոն՝ ութ ժամ։ Հարուստ և ծոյլ մարդը՝ տասնէն մինչև տասուերկու ժամ կը քնանայ ամէն օր։ Տղայութեան ատենն է որ քունը ամենէն երկայն ու ծանր կ'ըլլայ։ Կընդիկներն ալ ևս՝ էրիկ մարդոցմէ աւելի կը քնանան, և երիտասարդները ծերերէն աւելի։ Քունը կը փախչի հիւանդութենէ մը ետեւ, երկար ատեն անթի մնալով, ու չափազանց քաշվէ խմելով։ Ծերերուն՝ զիշերը չքնանալը, ամէնուն գիտցած բանն է գրեթէ։ Կ'երևայ թէ մսակեր կենդանիները՝ խոտ ուտողներէն աւելի երկար ատեն կը քնանան, որովհետեւ միւսներուն ջիւղերուն և զգացմանը շատ աշխոյժ ըլլալուն համար, կազդուրուելու աւելի հանգիստ կը պահանջեն։

ԵՐԿՈՒ ՄԵԾ ՊԵՐԳԵՒ. «Շատ մէկ մեծ պարզե մըն է որ մարդ մը ուզածը ունենայ» ըսաւ մէկը փիլիսոփայի մը. որուն միտքը սա՝ պատասխանը տուաւ. «Եւ աւելի մեծ պարզե մըն է որ մէկը իր շունեցածին չքանկայ»։

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԱԿԱՆ ՀԱՍԱԿԻՆ ՄԵՁ

ԵՂԱԾ ՏԳԱԽՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ

ՀԱՍՏԱՏՈՒՆ ՄՆԱԼԸ

Երիտասարդական հասակը՝ մարդկային կենաց որ և իցէ ուրիշ ժամանակներէն աւելի նշանաւոր է, անոր վրան հղած արեւալուրդութիւններուն հաստատուն մնալուն կողմանէ :

Ես հասակը՝ չէ թէ միայն ստանալու աւանդ է, այլ նաև պահելուն ալ . չէ թէ միայն սորվելու, այլ և յիշողութեան մէջ գանձելուն ալ : Միտքը բաց, ճարտար, ու երիտասարդական հասակին մէջն եղողը մը խելքին՝ ճշմարտութիւնը մօտեցնելը, նոր հալած կնքամօմի վրայ զմուռը կոխելուն կը նմանի՝ որուն վրայ ճիշդ ու մնայուն տպաւորութիւն ըլլալն ապահով է : Գիծերը՝ իր փափուկ օրտին վրայ խորունկ կը քաշուի . ու ետքէն եկած գործքերուն ու զբաղմունքին ալիքները՝ չեն կրնար բոլորովին տւել զանոնք : Տարիները կ'անցնին, և զխուն մազերը կը ճերմկին, աչքին լոյսը կը տկարանայ, ձեռունները կը դողայ, բայց իր ծաղիկ հասակին՝ մտքին մէջ նկարուած բաները, երեկուան պէս անթաւաճ կը մնան :

Եսիկա հաստատ գիտցէք նորահաս սիրելիք՝ որ զեռաբոյս կենաց մէջ եղած տպաւորութիւնը մնայուն է : Միայն թէ՛ ջանք ըրէք ուրեմն, որ աս փափուկ հասակին մէջ՝ ձեր միտքը ճշմարտութեան, սրբութեան, ու բարութեան գեղեցիկ զաղափարներով լեցնէք . և անոնք պիտի մնան, ու առանձնութեան մէջ, և տարիքնիդ առած ատեննիդ՝ ձեզ պիտի զուարճացնեն, ու ձեր առաջին փորձառութիւնները պիտի փայլեցնեն : Բայց թէ որ միտքերնիդ պղծութիւններու և անհամեստ գործքերու վարժեցնէք, մինչև մահուան ատեննիդ՝ ձեր վրայ բորոտութեան պէս անոնց բիծերը փակած պիտի մնան : Ո՛հ թէ որ դուք՝ ձեր հիմակուան քալած ճամբուն մէջէն անցնողներուն պէս նայէիք աս նիւթիս վրայ, անտարակոյս ձենէ այս ձայնը պիտի լսուէր . «Ո՛վ Հայր իմ՝ դուն ես իմ մանկութեանս առաջնորդը» : (Եբեմ. 4 :)

ԳՐԻՍՏՈՒՆԻՈՒԹԻՒՆ

Ե Ի

ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹԻՒՆ

Ետեկալ յօդուածը՝ Գրանասյի փիլիսոփայական պատմութեան գրքի մը մէջէն առնուած է, որ Քրիստոնէութեան վրայ յստակ տեսութիւն մը կու տայ՝ պարզ փիլիսոփայական նկատմամբ խորհրդածելով : Ես գիրքը փիլիսոփայական ան աւելն դրութեանց վրան ալ անկողմնական կերպով քննութիւն կ'ընէ՝ որոնց անունը մարդկային ազգի պատմութեանը մէջ յիշուած են : Ընդնայ յարակից տկարութիւններն ու ընկերական կենաց օգուտները վնասելու հակամիտութիւններն ալ՝ առանց աչառութեան կամ երկիւղի յայտնած է :

Ես գործքիս նպատակը ան չէ որ Քրիստոնէութեան Եստուածային ծագման ապացոյցները երևան հանէ, այլ միայն փիլիսոփայական նկատմամբ նայելով՝ պատմութեան մէջի ամենամեծ բանը ցոյց կու տայ : Հին աշխարհին վերանորոգիչը ու նորին ստեղծիչը՝ յայտնապէս իր մէջը կը պարունակէ մշտնջենաւոր յառաջագիմութեան սկզբունքը : Ընդհանրապէս ազգերը՝ մընացած բոլոր մարդկային ազգէն վեր և գերազանց եղան, և հետզհետէ այն աստիճանը զարգացաւ իրենց իմացական կարողութիւնները, բարոյական զօրութիւնը և քաղաքական ուժը որ՝ հիմայ յայտնի է թէ Քրիստոնէութիւնն ու քաղաքականութիւնը զուգընթաց մէկ տեղ յառաջ պիտի երթան աշխարհիս բոլոր ազգերը կրթելու գործը կատարելու համար : Քրիստոնէութիւնը՝ հիներուն աս կամ ան (փիլիսոփայական) վարդապետութեանցը չնմանիր, որ մասնաւոր ժողովուրդի մը կամ դարու մը մշակութեանն ու զարգացմանը աղբիւր ըլլայ . անիկա մարդկութիւնը կրթելու և կատարեալ ընելու հաստատուն և մշտնջենաւոր աղբիւրն է : Ուստի պէտք է որ՝ իրեն զաղանի խորութեանը մէջը, մէկ զօրութիւն մը՝ լոյս մը ու մինչև հիմա գիտցուած փիլիսոփայութիւններէն գերազանց մէկ կենդանութիւն մը ունենայ . և ինչպէս որ իր նախնական գրուածքները կ'ապացուցանեն, որ և ոչ մէկ որ և իցէ տեսական և ուսում

նական գիտութեան մը պէս երեւան չելաւ, ուրիմն պարզապէս մարդկային դատողութեանը վսեմ մէկ նշարքը չկրնար բլլալ, այլ ընդհակառակն ուրիշ մէկ գերագոյն ծագում մը օւնենալու էր”:

ՃՀՄԱՐԻՏ ԵՐԿՐՊԱԳՈՒԹԻՒՆ

Նմարտութեամբ երկրպագութիւն ընողին յարգանքը՝ միայն պաշտամունքները կատարելու գործքերուն մէջ չփակիր: Հոգիին սովորական բնաւորութիւնն է: Չէ թէ միայն աղօթքի և գոհարանութեան մէջ պարապած ատենը՝ այլ առանձին եղած ատենն ալ լուրթեամբ, ու աշխարհիս զբաղմանց մէջն ալ անգամ գերագոյն էակը իր խորհրդածութեան մէջ կը բնակի: Բնաւ տեղ մը ու բան մը առանց Եստուծոյ չերեւիր իրեն: Բնութեան գործոց մէջը աւոր ձեռաց տպաւորութիւնը կը նկատէ, ու մարդոց գործառնութեանցը մէջը իր նախախնամական գործողութիւնները կը նշմարէ: Ինչ որ երկրիս վրայ կը տեսնէ թէ գեղեցիկ կամ զուարթ է, մեծ կամ բարի է, բոլորն ալ Եստուծոյ կ'ընծայէ՝ իբր գերագոյն պատճառ բոլոր իր գործոցը մէջ օրհնած գերազանց գոյութեանցը: Ես հետեւութիւններէն՝ Ըռաջին Պատճառին կ'ելլէ: Ես գետակներէն՝ անոնց բղխած տեղին Ելքիւրը կ'ելլէ: Ես ճառագայթներովը՝ ան յաւիտենական լուսոյ Եղբիւրին կ'երթայ, որ ան ամէն բաները անոր մէջ կը կեդրոնանան:

ՀԱՄԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆ • Թե որ մէկը հարցնէր ինձի, թէ ան ո՞ր եզական յատկութիւնն է՝ որ ան ամենէն աւելի տղայոց հոգ տանող մէկուն կը հարկաւորի, ես կ'ըսէի թէ համբերութիւնն է. համբերութիւն՝ անոնց բնաւորութեանը վրայ. համբերութիւն՝ անոնց հասկացողութեանը վրայ. համբերութիւն՝ անոնց յառաջադիմութեանը վրայ: Վարժապետներու հարկաւոր եղած յատկութիւնները՝ բարձր միտք մը և շատ գիտութիւն ունենալը չէ, այլ համբերութիւն, իր սորվեցնելիք պարզ նախնական սկզբունքները կրկին կրկին վրայէն անցնելով, հաստատուն և միօրինակ կերպով ամէն օր քիչ մը բան աւելցնելով անոնց սորվածին վրայ, և բնաւ շնորհալուով կամօք կամ դիպուածական արգելիք մը պատճառաւ:

ՄԵՂՔ ԵՒ ՆԵՂՈՒԹԻՒՆ • Մեղքը՝ շատ հաւատացեալներ նեղութեան մէջ ձգեց և նեղութիւնը՝ շատ հաւատացեալներ մեղք գործելէն ետ պահեց:

ՅՈՒՑԱԿ

ԱՇԽԱՐՀԻՍ ՄԷՋ ԼՄՆՑԱՄ ԵՐԿԱԹԻ ԺԱՄԲԱՆԵՐՈՒ

	Տղան
Միացեալ նահանգք	13,227
Մեծն Բրիտանիա և Իռլանտա	6,890
Գերմանիա, Բրուսիան ու Եուստրիան	
Հետ առնելով	5,340
Պաղղիա	1,831
Պելճիքա	532
Ռուսիա	422
Գուպա	359
Եմերիգայի մէջ, Բրիտանական գաղթականութեան երկիրներ	
Իտալիա	170
Հուէտ	75
Սպանիա	60
Հարաւային Եմերիգա	30
Հնդկաստան	30
Բանամա	22
Գուամար	29,193

Միացեալ Նահանգաց մէջ 1853 ին ըսկիզբը՝ վերոգրեալ ցուցակին մէջ դրուած 13,227 մղոն երկաթէ ճամբան լմնցած էր ու կը բանէր և շինուելու վրայ 12,928 մղոն ճամբայ ալ կար. ու իրեք չորս տարուան մէջ լմնալիքներն ալ՝ որ 7,000 մղոնի մը չափ կ'ելլէ, մէկտեղ հաշուելով, 33,000 մղոնէն աւելի կ'ընէ. և միջին հաշուով մը մղոնը 30,000 թալէն հաշուելով՝ բոլոր շինուելու հանդերձանքովը մէկտեղ, 990,000,000 թալէն (30,000,000 քսակ) դրամագլուխ ծախք եղած կ'ըլլայ:

Մեծին Բրիտանիայի մէջ 1852 ին սկիզբը բանուկ երկաթի ճամբայ՝ միայն վերոգրեալ 6,890 մղոնն էր. շինուելու վրայ եղած և հրամանը առնուած 5,260 մղոն. որոնց գումարը կ'ընէ 12,150 մղոն: Եւ 1851 ին վերջը եղած հաշիւէն կը հասկըցուի որ՝ նոյն տարւոյն մէջ 85,391,095 ճամբորդ փոխադրուեր է շոգեկառքով:

ԱՂԷԿ ԿՃՆՈՒՄ ՄԸ • Երկու հոգի, կարծիք երկե կնիկ մը՝ իրարու հետ շատ մեծ վէճ ունենալով, իրենց դատը կտրելը բարեկամի մը ձգեցին: Եսնց երկուքն ալ իրարու վրայ գանգաւ կ'ընէին. և իրենց վրայ ամենէն յանցանք մը չկայ կ'ըսէին: Բարեկամին շատ երկայնատուութեամբ ասոնց ըսածները մոռնի ընելէն ետեւ, ըսաւ անոնց որ՝ “Իմ դատողութիւնս աս է. Ենմղը թող յանցաւորին ներում չստէ”:

Երևելի Վարդգիշին մէկը կ'ըսէ թէ՝ թող ամէն զաւակ ասիկա միաբերնին բերեն՝ երբ որ իրենց ծնողացը համար աշխատելէն ձանձրանան, թէ Վարդապետ ալ իրենին համար աշխատեցաւ. երբ որ անոնց հրամանին մտիկ ընել չուզեն, թէ Վարդապետս ուրախութեամբ հնազանդեցաւ. երբ որ

անոնց ապրուստ հողալու դժկամակին, թէ Վարդապետս ինք իր անձը մոռցաւ ու իր մօրը համար հոգ տարաւ խաչին վրայ դառն չարչարանք քաշած ժամանակը: Աս Մտուածային օրինակին սրտաշարժ զրուցուածը աս է ամէն զաւակ թէ՝ «Վուս ալ գնա՛ անանկ ըրէ»:

ՅԵՆԿ ՆՈՐԵՏԻՊ ԳՐՈՅ

Հետեւեալ Նորատիպ Դիրքերը կը գտնուին Բրթէսթանդից Պօլսոյ Գրքատունը, և այս Տէրութեան ուրիշ գլխաւոր քաղաքներուն մէջ գտնուած Բրթէսթանդից Գրքատունները:

Մտուածաշունչ Աշխարհաբառ Միահատոր	Հասարակ կազմով	դրոշմ	40
	Փառաւոր	"	60
	Ոսկեզօծ	"	100
Ճառ Սրտին պահպանութեանը վրայ թղթակազմ		"	3
	Կաշիով	"	5
Կոր կտակարան Գրաբառ		"	10
Վրիստիանոսին Ճամբորդութիւնը. Կորոգ սրբադրութեամբ վերստին տպուած և նոր պատկերներով զարդարուած:		"	10
Վարք Հելուետացի Բարեկարգչին Չուրիկի		"	1 : 20
Կարևոր Հարցումներ և Սուրբ Գրքէն բերուած վկայութիւններով Պատասխաններ		"	20
Անձնաբնութիւն կամ Քննէ ինքզինքը թէ արդեօք Վրիստոնեսայ ես		"	1
Դիւրեւ եկեղեցւոյ. Երկրորդ տպագրութիւն		"	1
Քսաներկու պատճառներ Տէրունական Սուրբ Օրը Մտուածային պաշտամանց ներկայ գտնուելու պարտաւորութեանը վրայ		"	20
Իւլահիէր. Ալլահն ի պատէթիստէ ումուսի վէ մախսուսիյէ ճէմի-յէթլէրտէ օգուսմագ իչլին:		"	3
Փէյլամպէրլէրին Լոմբիլին Կազիյէթի:		"	6
Իւմի Բագամ Քիւլէր Մէքթէպ Չօճուգլարը իչլին:		"	3
Իւք Մէքթէպ Քիւթապը Պազը Իլամլէր իլէ իքլինճի նէլի:		"	1 : 20

Սօտերս պատրաստ ըլլալու գրեանքը

- Վրիստոնէական Մտուածաբանութիւն:
- Լուսիլա կամ Սուրբ Գրոց Ընթերցմանը վրայ:
- Նկարագիր Եռաբնական Եկեղեցւոյ:
- Երգարան:
- Ճաղճափա Սուրբատար:

Հտեմարանին Տարեկան գինը 18 զուրուշ կանխիկ, կամ ամէն մէկ ամսական տետրակին գինը 60 փարայ է:

Դո-րսերը իրիւ-իւր-փօսային ծախքը առնողն վրայ է:
Փօսային ծախքը ինայել ուղղութիւնը կրնան Տաճկաստանի որ եւ իցէ քաղաքները եղած Բրթ-Բէսթանդ Գրքատաններուն ղով Գրինէլ: